

UDK 272-788-055.2(497.6) (09)
821.163.42(091)
Priopćenje sa znanstvenog skupa
Primljen 7.1.2017.
Prihvaćen 18.6.2018.

KRISTINA MARIJANOVIĆ
Franjevačka klasična gimnazija Visoko
Bosne Srebrene 4, Visoko, BiH
marijanovic.kristina@googlemail.com

MARIJA MEĐU NAMA – PROVINCIIJSKO GLASILO KAO POKUŠAJ KNJIŽEVNIH IZRIČAJA ŠKOLSKIH SESTARA FRANJEVKI U BOSNI

U radu se najprije ukratko ukazuje na nastanak Družbe Školskih sestara franjevki Krista Kralja te Bosansko-hrvatske provincije Prečistog Srca Marijina sa sjedištem u Sarajevu utemeljene ratne 1942. Redovnice ove Provincije uslijed represija komunističke vlasti nisu bile u mogućnosti posvetiti se vlastitoj karizmi: odgoju i obrazovanju, posebno mladih i siromašnih, ali većom demokratizacijom političke vlasti sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća šire svoje pastoralno djelovanje. Vrlo važnu ulogu u tom procesu vraćanja svojstvenoj karizmi i njezinog očuvanja imalo je i provincijsko glasilo *Marija među nama*. U pojedinim primjercima toga lista između ostalog su i brojni sestarski literarni pokušaji koji svjedoče u prilog svjesnosti zajednice o važnosti pisane riječi. Redovnice u danim okolnostima nisu imale doticaj s književnim strujanjima toga doba, a ni ranijim. Stoga se u radu neće prosuđivati umjetnička vrijednost zapsanoga, niti će ga se uspoređivati s književnim dostignućima toga razdoblja, nego će se napraviti formalna i tematska raščlamba tekstova.

Ključne riječi: Družba Školskih sestara franjevki Krista Kralja; Bosansko-hrvatska provincija Prečistog Srca Marijina; *Marija među nama*; literarni tekstovi; formalna i tematska raščlamba tekstova

Družba Školskih sestara franjevki Krista Kralja u Bosni

Družba Školskih sestara franjevki Krista Kralja s kućom maticom u Mariboru (Slovenija) utemeljena je 1869. Ona je dio mnogobrojnih redovničkih ustanova koje nastaju i izrastaju na društvenim, političkim i kulturnim prilikama svijeta i Europe 19. stoljeća. Sveopća je Crkva u tom vremenu suočena s potrebom pronalaska i ponovnog otkrivanja načina kako da suvremenom svijetu predoči neprolazne evanđeoske vrijednote, s obzirom da je pristup i odnos ljudi prema nadnaravnom poprimio nova obilježja jer vjera ne predstavlja više temelj svakodnevnice, a kršćanski život postaje sve manje crkven. Školske sestre franjevke, kao i mnogobrojne druge redovničke zajednice nastale u to vrijeme, pokušavaju prenositi vjeru na djelotvoran način prema vlastitim mogućnostima i sredstvima koja imaju na raspolaganju (prema Kordić i dr. 1987: 11).

Do kraja 19. stoljeća sestre franjevke svoje djelovanje proširuju po slovenskim krajevima, a potkraj 19. i početkom 20. stoljeća i u druge dijelove Austro-Ugarske Monarhije (sadašnja Bosna i Hercegovina i Hrvatska) te prelaze granice Europe (Afrika, Sjeverna i Južna Amerika).¹ U Hercegovini otvaraju podružnice 1899., a prvi pokušaji njihovog dolaska u Bosnu zbili su se i ranije. Franjevci Bosne Srebrene pozivaju ih da rade kao učiteljice, no tadašnji crkveni odnosi i nesporazumi u Vrhbosanskoj biskupiji² utječu na to da se pitanje dolaska odgodi čak četiri i pol desetljeća, s obzirom na to da prvi spomen i poziv prema pretpostavkama seže u 1883. godinu (prema Kordić i dr. 1987: 68).

Karizma Družbe Školskih sestara franjevki jest „živjeti evanđelje u sestinstvu iz ljubavi prema Bogu, utjelovljujući, svjedočeći i navješćujući Kristovo kraljevstvo, u franjevačkom duhu trajnoga obraćenja u

---

1 Više o tome u: *Pravilo i život braće i sestara Trećega samostanskog reda sv. Franje i Konstitucije Družbe školskih sestara franjevaka Krista Kralja*, 2010. Split: Provincijalati hrvatskih provincija školskih sestara franjevaka Krista Kralja, 33-35.

2 Misli se na uspostavu crkvene hijerarhije u Bosni te na zategnute odnose između biskupa Josipa Stadlera i franjevaca Bosne Srebrene. Potrebe i opseg ovoga rada ne dopuštaju detaljnije bavljenje ovom temom. Neke bibliografske jedinice za daljnje istraživanje su: Gavranović, Berislav. 1935. *Uspostava redovite katoličke hijerarhije u Bosni i Hercegovini 1881. godine*, Beograd: Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu; Gavran, Ignacije. 1978. *Lucerna lucens? Odnos Vrhbosanskog ordinarijata prema bosanskim franjevcima (1881-1975)*. Visoko: Naklada piščeva; Karamatić, Marko. 1992. *Franjevci Bosne Srebrene u vrijeme austrougarske uprave 1878.-1914*. Sarajevo: Svjetlo riječi.

službi Crkve i čovjeka, posebice na odgojnome planu“ (*Konstitucije*, čl. 2). Odgojni i obrazovni rad, svojstven karizmi ove redovničke ustanove, školske sestre franjevkice ne mogu ostvariti došavši u Bosnu 1929. nakon brojnih poziva i priprema za njihovo djelovanje. Ne rade kao učiteljice, što je bila prvotna zamisao, nego u naukovnim zavodima franjevkica Bosne Srebrene u Visokom (Sjemenište i Konvikt) te Sarajevu (Franjevačka teologija) preuzimaju brigu oko domaćinstva. Te dvije podružnice pripadaju u počecima Mariborskoj provinciji (prema Kordić i dr. 1987: 70-71).

Početak Drugog svjetskog rata mnoge sestre prognane iz Slovenije nalaze utočište u Visokom i Sarajevu. Počinje se tako promišljati o uspostavi još jedne provincije u Družbi čije je središte trebalo biti Jastrebarsko u Hrvatskoj.³ Hrvatska provincija Prečistog Srca Marijina utemeljena je tako 1942., ali zbog prilika koje su vladale sjedište je smješteno u Franjevačkom samostanu u Visokom. Tek godine 1962. provincijsko sjedište preneseno je u Sarajevo u sestarsku kuću kupljenu 1958. kada provincija mijenja naziv u Bosansko-hrvatska provincija Prečistog Srca Marijina sa sjedištem u Sarajevu (prema Kordić i dr. 1987: 92-93).

Progoni koje su redovnice ovog reda doživjele u Sloveniji 40-ih godina 20. stoljeća, redovnice u Bosni proživljavaju neposredno poslije rata uspostavom komunističke vlasti koja je zakočila razvoj zajednice i ugrozila njezin opstanak. Oštrim represivnim mjerama nove ideologije mnoge su redovnice prognane, a imovina im je oduzeta. Spriječene su u odgojno-obrazovnom radu u Maloj školi u Varešu⁴, a jedina mogućnost djelovanja bilo je obavljanje kućanskih poslova u franjevačkim samostanima i župnim kućama. Sestre nisu smjele nositi svoju redovničku

---

3 Događaji oko uspostave Hrvatske, odnosno Bosansko-hrvatske provincije Prečistog Srca Marijina puno su kompleksniji, nego nam ovdje prostor dopušta da to izrazimo. Ukratko, Provincija nastaje u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske. Sestre su u Bosni 1929. preuzele brigu oko domaćinstva te nisu puno važnosti pridavale školovanju mladih naraštaja, a nisu imale ni mogućnosti. Mnoge prognane redovnice iz Slovenije bile su učiteljice, ali novoj političkoj vlasti bilo je u interesu da sve vodeće službe u novoosnovanoj Provinciji obnašaju Hrvatice, iako ih je bio svega nekoliko. Ratna zbivanja dodatno su usporila, čak onemogućila kulturni i obrazovni razvoj ove redovničke Provincije. Tek 60-ih godina 20. st. sestre završavaju osnovne i srednje, a sredinom 70-ih više škole i fakultete. O dolasku i poteškoćama koje su sestre imale u prvim godinama detaljno je pisala s. Željka Dramac u prvoj pisanoj povijesti Bosansko-hrvatske provincije koja je u završnoj fazi pripreme tiskanja povodom 75. obljetnice Provincije 2017. godine.

4 O Maloj školi u Varešu više na mrežnoj stranici <http://www.malaskola.org/> (Pristupljeno 5. siječnja 2017.)

odjeću te ih franjevci prijavljuju kao civilne radnice (prema Kordić i dr. 1987: 94).

Sestarska zajednica usprkos poteškoćama pokazuje iznimnu otpornost i uspijeva opstati u vrlo nepovoljnim uvjetima tijekom prvih dvaju desetljeća komunističke vlasti. U 60-im godinama i poslije Provincija osnažuje u svakom pogledu postavši jedna od brojčano najvećih u Družbi. Demokratizacijom socijalističkog režima sedamdesetih, a posebno osamdesetih godina sestre stvaraju stabilne zajednice te sve više svoju djelatnost usmjeravaju prema postavkama vlastite karizme: odgoj i obrazovanje, posebno mladih i siromašnih (prema Kordić i dr. 1987: 95-98)⁵.

Provincijsko glasilo sestara Bosansko-hrvatske provincije – *Marija među nama*

Dvadeseto stoljeće obilježeno je sekularizacijom. „Zato su se uz teističke ilustracije i izlaganja sve jasnije čuli skeptični glasi i agnostičke pouke, dapače, otvorena bezvjerja i antiteistička gledišta. Posebno se to osjetilo nakon Drugog svjetskog rata kad je komunistička vlast neko vrijeme potpuno potisnula teističke misli i inspiracije. Partijska je ideologija administrativno rušila tradicionalne vrijednosti i odnose. Vjera se smatrala ishodištem svih otuđenja, a Crkva glavnim protivnikom komunističkog jednoulja.“ (Šimundža 2004: 27) Ovakvo stanje, kako je prethodno navedeno, jenjava sedamdesetih i osamdesetih godina, što Crkvu i crkvene ustanove stavlja u puno povoljniji položaj, nego u počecima komunističke vladavine.

Slabljenjem administrativnog ateizma jačala je sloboda, tako da je crkveni tisak, ali i slobodno nakladništvo sve više raslo (prema Šimundža 2004: 57). U tom kontekstu treba promatrati i mogućnost da Provincijalno vijeće Školskih sestara franjevki Bosansko-hrvatske provincije u vlastitoj nakladi pokrene provincijski informativni list *Marija među nama* (prema Mrvelj 2011: 142). Prvi broj lista objavljen je 20. svibnja 1971. godine. U počecima glasilo izlazi četiri puta godišnje, a služi, kako navodi s. Marija Kličić⁶, tadašnja provincijalna predstojnica, u uvodniku prvog broja, bo-

---

5 O djelatnostima Družbe Školskih sestara franjevaka Krista Kralja u Bosansko-hrvatskoj i drugim provincijama vidjeti Kordić i dr. 1987: 141-252.

6 Sestra Marija Kličić provincijska je predstojnica od 1968. do 1973. (<http://www.ssf.hr/?gid=16&aid=320> – pristupljeno 5. siječnja 2017.)

ljoj povezanosti sestara i razmjeni iskustva, prema potrebama tadašnjeg vremena. Sestra Marija navodi također kako je tridesetak godina nakon osnutka Provincije sazrijelo vrijeme izvan i unutar Zajednice za izdavanje „lista obavještajno-poučnog karaktera *Marija među nama*“ (*Marija među nama* 1(1): 3)⁷.

Pogodno, ali teško vrijeme toga doba spomenula je i s. Renata Mrvelj pišući o s. Mariji Kličić u knjizi *U domu Očevu*, a u čemu se očituje dijelom i stanje u kojem se Zajednica nalazila u trenutku pokretanja lista *Marija među nama*: „U tom postkoncilskom vremenu nije bilo lako snaći se i moći činiti ono najbolje, pogotovo što smo još tada bile bez svojih kuća i bez sredstava za školovanje brojnih naraštaja kandidatica. Trebalo je puno mudrosti da se upravi s mladim i većinom neškolovanim redovnicama i da ih se očuva u domovini i inozemstvu. Da im se majčinski pomogne dok su teško radile i uz rad se školovale“ (Mrvelj 2011: 142), Njegovanje pronicljivosti u odlukama bilo je potrebno između ostalog i zbog sve većeg prodora sekularizacije sedamdesetih godina u crkvene redove, što će se dijelom očitovati i u tekstovima koje sestre pišu za provincijsko glasilo *Marija među nama*.

Dodatna poteškoća koju su sestre franjevke pri izdavanju lista imale jest nedovoljno ili nikako stečeno obrazovanje za poslove koje su obavljale. O tome svjedoči također s. Antonija Rehlicki, prva urednica *Marije među nama*, po struci bolničarka. U vrijeme pokretanja lista vrši i službu odgajateljice postulantica u Kloštru Ivaniću. Povodom tiskanja 150. jubilarnog broja glasila ona zapisuje sjećanje na godine uređivanja u kojima se oslikava materijalno, ali i stanje duha, kako u Provinciji, tako i u Crkvi:

Ni pedagoginja za odgajateljicu, ni spisateljica za urednicu novina. Ipak sam se drznula prihvatiti uređivanje lista, iako nisam znala kako. Strojeva još nismo imali. Materijal bi provincijska predstojnica donijela iz Sarajeva u Kloštar. Ondje sam to sređivala i prepisivala na matricu na nekom starom stroju za pisanje. Prepisan i sređen materijal poslala bih u Sarajevo, gdje su ga bogoslovi na Nedžarićima umnažali na rotacijskom stroju. Zatim bi sestre na Bjelavama to složile, uvezale i razaslale po Provinciji. Kasnije smo nabavile novi ciklostil. Premještena sam u Sarajevo i radila u bolnici. Tada sam na taj novi stroj, u slobodno vrijeme, pisala i umnažala list *Marija među nama*. Bilo je to sve na amaterski način: pisanje, stiliziranje, slaganje, umnažanje, pa i raspacavanje, jer nitko nije bio poučen u tome. Gledale smo kako izgledaju drugi glasnici pa smo se tako učile pisati i slagati list. (*MMN* 150(42): 2)

---

7 U navodima u tekstu za glasilo *Marija među nama* upotrebljavat će se kratica *MMN*.

Naziv lista odlučan je prema patronu Provincije, Prečisto Srce Marijino. Drugi razlog odabira imena jest činjenica da započinje izlaziti u godini marijanskog i mariološkog kongresa⁸. U uvodniku prvog broja progovara se također o sadržaju glasila. Provincijsko glasilo *Marija među nama* podijeljeno je na tri velika dijela. U prvom, obavještajnom, se nalaze razni dopisi i informacije kako iz Provincijske, tako i iz Vrhovne uprave. Drugi povijesno-poučni dio je rezerviran za savjete za svagdanji redovnički život sestara, kao i za povijest Provincije i Kongregacije. Treći dio lista bi za kontekst ovoga rada mogao biti najzanimljiviji jer u tom dijelu, kako piše s. Marija, „naći ćete sve što bi nam, zgodno poslale, naše sestre iz Provincije“ (*MMN* 1(1): 3).

List je, kako se uočava iz navedenog, bio namijenjen redovnicama u Provinciji, ali se vremenom čitateljski krug proširuje na druge redovničke zajednice i crkvene ustanove. Sadržaje prate također brojni dobročinitelji i prijatelji zajednice, iako tiskovinu u današnje vrijeme sve više zamjenjuje mrežna stranica Provincije⁹. *Glasnik*, kako se od lipnja 2015. naziva provincijsko glasilo, u vrijeme moderne komunikacijske tehnologije služi više kao prilog arhivskoj građi, a do danas je objavljeno preko 170 brojeva. Struktura lista je uz manje preinake vrlo slična onoj iz 1971., iako se može uočiti da su sestre kroz godine sve manje slale svoje literarne tekstove.

Literarni tekstovi u provincijskom glasilu *Marija među nama*

Brojni literarni pokušaji i ostali tekstovi koje su Školske sestre franjevke Bosansko-hrvatske provincije slale u provincijalno glasilo *Marija među nama* početkom sedamdesetih, ali i tijekom osamdesetih godina, mogu biti pokazateljem triju čimbenika. Prvi je već spomenuto slabljenje komunističke ideologije, barem što se tiče administrativnog dijela. Sestrama je time dana mogućnost da izdaju vlastitu tiskovinu i uređuju je prema postavkama svojstvene duhovnosti. Kao drugi čimbenik može se smatrati postupni povratak Zajednice prvotnoj karizmi i sve veće ulaganje

---

8 Radi se o VI. međunarodnom mariološkom kongresu i XIII. marijanskom kongresu održanih tijekom 1971. godine u Mariji Bistrici i Zagrebu. Geslo tih dvaju kongresa bilo je *Marija početak boljeg svijeta*. U: *Glas Koncila* br. 9 od rujna 2011.

9 www.ssf.hr (Pristupljeno 5. siječnja 2017.)

u školovanje, čak opismenjavanje, sestara, makar to bilo završavanje osnovne ili srednje škole.¹⁰ Najbanalnija posljedica toga jest sve veća sposobnost pretakanja misli u pisanu riječ. Sljedeći čimbenik jest uvlačenje sekularizacije u redovničke krugove nakon Drugog vatikanskog koncila. Stoga sestre u tekstovima, koliko su im tadašnje mogućnosti i sposobnosti dopuštale, ističu poruke Isusa Krista kao temelj redovničkog poziva, ali i vjerskoga života.

Značajno je da su sestre pisale potaknute prije svega praktičnim potrebama i među njima nije bilo nijedne sestre koja se profesionalno bavila pisanjem, pogotovo iz određenih književnih ambicija. Ispod literarnih tekstova koje su slale u *Mariju među nama* potpisivale su se samo imenom (s. Jacinta, s. Lucijana, s. Vatroslava, ...) ili inicijalima. One u svojim tekstovima prikazuju stanje svoje duše, ali i stanje Zajednice kojoj pripadaju. Književnost jest umjetnička kreacija, ali je također sredstvo i odraz misaonih gibanja i kulturnih ostvarenja. Ona bilježi vremenske mijene. Po svojoj je prirodi slikovita panorama duhovnih i društvenih razmišljanja i događaja te u literarnoj ilustraciji, premda polazi od estetskih stajališta, uključuje čovjeka i njegov svijet u cjelini. (prema Šimundža 2004: 22).

Religiozna tematika je vrlo zastupljena u 20. stoljeću. Književnici često u svojim tekstovima postavljaju pitanje opstojnosti Boga, traži ga se ili osporava (prema Šimundža 2004: 25). Drago Šimundža kada govori o pjesnicima religiozne lirike sedamdesetih godina također navodi kako ih više zanimaju lirske asocijacije i metaforički odjeci, negoli teološke oporbe i vjerske ispovijedi. Zaokupljaju ih osobni doživljaji i životna razmišljanja: samoća, strah, ugroženost, nesigurnost spoznaje, praznina života i tajna smrti, traženje smisla i doživljaj besmisla (prema Šimundža 2004: 59). Međutim, sestre, što god da pišu, svoj svijet doživljavaju biblijski. Teme su im osobno religiozno iskustvo kojim očituju duboko tradicionalni doživljaj. U *Mariji među nama* Boga se traži, ne toliko tekstom koliko iskustvenim životom koji pokušava biti prenijet na papir. Ne sumnja se u Božju opstojnost, nego on stoji na kraju svakog iskustva, makar samo u pretpostavci.

---

10 Redovito je u provincijskom glasilu obavijest o završetku bilo kojeg stupnja školovanja sestara. Primjer iz 1979. je obavijest da su dvije sestre završile višu ugostiteljsku, a dvije medicinsku školu. Te je godine više sestara završilo osnovnu školu. (prema *Marija među nama* 32(9): 9). Fakultetsko obrazovanje do tada je imala jedna ili dvije redovnice. Redovito visokoškolsko obrazovanje Zajednica je u mogućnosti pružiti većini sestara koje žele tek krajem osamdesetih godina 20. stoljeća.

Ne iznenađuje da su sestre u tekstovima iskazale svoja vjerska uvjerenja, govoreći o moralnim i religioznim vrijednostima. Istovremeno, one, iz iskustva, pokušavaju riječima prikazati poniranje u psihu ženskih redovničkih osjećaja, žena koje tragaju za duhovnim svijetom i nutarnjim mirom. Sestre religioznu tradiciju doživljavaju kao duhovnu vrijednost i potporu životnim tegobama. Njihovi tekstovi ne dopuštaju prostor bilo kakvih antiteističkim formulacijama. Doživljavanje svijeta predstavljeno u poslanim i tiskanim tekstovima u provincijskom glasilu *Marija među nama* ima veze s izvorima na kojima se sestre nadahnjuju: Biblija, posebno Psalmi i Evanđelja. Sedamdesetih godina Provincija je Mali Marijin oficij zamijenila Božanskim Časoslovom cijele Crkve pa sestre, usprkos nedovoljno dostupnoj nabožnoj literaturi, i iz Časoslova crpe svoje nadahnuće (prema Mrvelj 2011: 142).

Formalna i tematska raščlamba tekstova u *Mariji među nama*

Iako se na prvi pogled čini da su sestarski literarni pokušaji ostali samo pokušaji, mogu se u njima nazrijeti pojedine književne vrste. Pregledani korpus tekstova može se podijeliti na tekstove pisane u prozi i one pisane u stihu. S obzirom na to da je *Marija među nama* list informativnog karaktera, u njemu su brojna izvješća, napomene, obavijesti i upute za svakodnevni vjernički, franjevački i redovnički život. Svoje tekstove, bili oni literarni pokušaji, dopisi ili opisi, školske sestre franjevke često obogaćuju gnomskim izrazima. Jedan od primjera je opis kućne predstojnice, odnosno naputak kakva treba biti kućna poglavarica: Ako glavno svjetlo u kući slabo gori, sva je kuća tmurna.; Ne čini dom čovjeku kuća, nego ljudi koji u njoj žive.; Smijeh je svjetlo lica, a nježnost svjetlo srca.; Opasnija je tuča-oluja u kući, nego na njivi.; Bolje je imati lošu ljetinu, nego lošu domaćicu. (*MMN* 2(1): 16-17).

Među proznim tekstovima nalaze se također anegdote iz svakodnevnog života te zapisi s putovanja i hodočašća. Mnogi tekstovi obogaćeni su gnomskim izrazima. Od pjesama razaznaju se duhovno-religiozne, ali i razne prigodnice, odnosno zdravice za blagdane, jubileje ili imendane. Ova formalna razdioba poslužit će detaljnijem uočavanju tema koje se provlače kroz tekstove. Za svaku vrstu bit će navedeni odabrani primjeri, u cijelosti ili pojedini dijelovi.

Redovnicama, dok pišu o svojoj svakodnevici u prozi ili stihu, rječnik je, uz brojne bibleizme, obogaćen pučkim izrazima i oslobođen ukočenosti. Kroz stihove se provlače brojne teme, stoga ih tematski možemo podijeliti na duhovno-religiozne i prigodne pjesme, s tim da se svaka ta vrsta dalje dijeli prema prevladavajućim motivima.

1. Anegdote iz svakodnevnog života

Sestre su u *Mariju među nama* slale šaljive anegdote iz svagdašnjeg života. Jednu takvu je poslala s. Teofila. Nakon promjene katoličkog kalendara dobila je poziv iz Sarajeva iz Provincijalne uprave. Predstavnice Uprave ju je izvijestila da je premještena u veljaču. Izraz „premještena si“ redovnice inače koriste kada na redovitim godišnjim promjenama mijenjaju mjesto života i djelovanja. Znajući to s. Teofila je šaljivo upitala sestru koja ju je izvijestila o premještanju: „Ima li u veljači naših sestara?“, na što ova odgovara: „Ma hajde, badava je ćoravu namigivat. Nećeš se ni pakovat kad nikud ne ideš. Samo si premještena iz svibnja u veljaču. Znaš crkvenjaci uređuju novi kalendar i premještanju svece. Mnogi su imendani promijenili datume.“ pojašnjava sestra iz Sarajeva. (*MMN* 1(4): 23)

Franjevačka jednostavnost i malenost, ali i lepršavost teksta očituje se u nastavku zgone s. Teofile: „Kad sam poslije došla u klauzuru na ručak, brzo uzeh taj novi kalendar. Okreni, prevrni, amo-tamo, ali nema mog sveca nigdje u veljači. Ovo je neki sasvim drugi, opat. A ne, neću ja opata slaviti. Nemam ja posla s velikim ličnostima. Neću! Moj zaštitnik je sasvim drugi svetac. Nisu njega crkveni pametnjakovići nikuda premjestili. On je bio ponizni franjevac, pa se ni sada ne gura u kalendaru, samo se skroman stisnuo u franjevačkom direktoriju. A jok! Ne odustajem ja od njega!“ I završava svoje pisanje s. Teofila: „Sutra dan eto ti naše provincijalke k nama. Ja ti odmah svoj problem pred nju. Ona, razborita žena i franjevka, veli da mogu i dalje ostati i svibnju. Dakle, drage moje sestre, ja i dalje čestitke za imendan očekujem u svibnju.“ (*MMN* 1(4): 23)

Neke opisane zgone iz svakodnevice nemaju šaljivi karakter. U prvom broju lista *Marija među nama* s. Jasna Jozić piše o susretu s patnikom. Međutim, iz teksta se ne može nazrijeti je li se susret doista dogodio ili je motiv ljudske patnje s. Jasna iskoristila potičući čitatelje na empatiju pitanjima: „Zašto trpi ovaj čovjek? Nije li njegova uloga mogla biti i moja? Kuda ide ovaj patnik, gdje mu je dom, da li netko misli na njega? Postoji li toplina za srce ovoga čovjeka?“ (*MMN* 1(1): 23) Započinje

pisanje vrlo realistično opisujući tmurnu svakodnevicu velikoga grada, a nastavlja s opisom čovjeka:

Već je bilo kasno predvečerje i daleki zapad već išaran crveno-prugastim šarama. U purpurnom crvenilu ličio je na tinjajući požar i mnoštvo slama što dogorijevaju. Bilo je toplo i pomalo sumorno. Zrak ispunjen težinom dima tvorničkih čađi, i žamorom ljudi što vraćahu se svojim domovima, da sigurno nađu toplinu i odmor, nakon još jednog radnog i umornog dana, nakon žege koja je palila i nakon 8-satnog posla na različitim mjestima. Svakih nekoliko minuta prolazio je tramvaj da preuzme putnike sa tramvajske stranice gdje je čekalo mnoštvo ljudi. Uz kлокotanje, dotrajali tramvajskih kotača i buku automobila jasno se razabirao jedan glas, oh onaj patnički glas. Glas osamljenika, glas bijednika među mnoštvom imućnih. Tako sićušan, tako bijedan, sjedio je čovjek i ličio više na dijete, nego na čovjeka šezdesetih godina, koliko ocrtava njegov patnički lik. Bez ijedne noge, sa svega nekoliko dotrajalih krpa na sebi sjedio je na prašnom i hladnom pločniku. Sav znojan i izmoren čekao je tramvaj i nečije sažaljenje da ga unese unutra. Hodao je na rukama uz teške vapijuće uzdisaje, i zahvalu za svaki sitniš koji je pao u kesu što je visila o njegovu vratu. Njegova zapuštena kosa odavala je krajnju bijedu. I malo je koji prolaznik ostao netaknuta srca. Lica onih što su ga gledala postajala su odjednom tako ozbiljna i zabrinuta. (*MMN* 1(1): 22-23)

Ako pismom i zadiru u općeljudske, svezremenske teme, poput teme patnje i ostavljenosti, redovnice uključuju svoju vjerničku percepciju. Motiv patnje ne ostaje nedorečen, nego svoje razrješenje ima u osobi Isus Krista. Zato tekst Sretoh patnika dopušta dijalog u kojem patnik na pitanje odakle mu izdržljivost, odgovara da mu nije teško jer nije sam. „Krist trpi sa mnom. On, uzor trpljenja i patnik čovječanstva, daje mi snagu i obećaje mi mnogo.“ (*MMN* 1(1): 23)

2. Putopisni zapisi

Devedesetih godina listu *Marija među nama* manje pjesama koje su sestre pisale, a sve je više opisa hodočašća i drugih putovanja na kojima su imale prigodu biti. To je odgovaralo i stvarnom stanju. Provincija je financijski manje-više stala na svoje noge pa je mogla za sestre organizirati hodočašća, kao npr. što je bilo organizirano u Asiz za sestre koje su

1990. godine slavile 25. obljetnicu redovničkog života. „Noć provedosmo na morskoj pučini. Mirno more. Noć prelijepa. Prava milina stajati na palubi i uživajući slaviti Boga za prirodu koju tako divnu stvori, za ljude na brodu, za doživljaj njegove blizine, ljepote i dobrote. Najljepše je bilo gledati jutarnje rađanje sunca i meditirati o Suncu s visine, slušajući morske valove osluškivati vlastite dubine, radovati se novom danu koji je pred nama, susretu s Franjinom domovinom i osjetiti se nošenima.“ (MMN 77(20): 11)

Sljedeći putopisni zapis jest opis hodočašća u Maribor s. Renate Mrvelj. Tekst i nosi naslov: *Bile smo na izvorima*. Stoji tako napisano da su se u vrijeme vožnje prema Mariboru „budili u sestrama novi počeci, a mirna i spora vožnja kroz maglu dozivala nam je u biće dolazak, početke i ustrajnu borbu naših sestara za život, rad i opstanak do danas pod našim podnebljem.“ Mariborske ulice su opisane kao prazne i mirne, ali „svježina i oštrina zraka progovori nam o teškoćama kroz povijest i čvrstinama onih koje ustrajaše u ljubavi... Prepustismo se duhu jutra, da nas napoji i oživi.“ (MMN 4(19): 25) Metaforičnost izraza u ovom običnom opisu jednog hodočašća pojavljuje se vrlo često. Jedan od primjera je opis bivše generalne kuće, sjedišta Kongregacije prije nego je premješteno u Rim.

Koračale smo (kao) prema svetinji, a došle otmjenoj pustoj mučenici. Ostale smo bez teksta, posebno sestre koje su se na tom mjestu našle prvi put. Pred nama je gordo stajala velika, lijepa i pusta mučenica, u čije se središte smjestilo nekoliko beskućnika naših i donjih krajeva! Ušle smo sa strahopoštovanjem. Penjale se ko po rođenoj kući, žalosne zbog njezinog mučeništva i današnje pustoši. U njenom srcu sretosmo trudnicu u dimijama, mladu ženu s djetetom i mladog čovjeka. Dok su nas sa čežnjom pitali o njenoj obnovi, mi smo ko siročad ponavljale da je to naše, naša – sakristija lijepa opustošena kapela pretvorena je u garažu nekog susjeda, na kojoj su nova lijepa vrata! Oči su nam duše ostale na igralištu (uz drugu našu zgradu u blizini koju društvo još koristi) pod kojim je groblje naših sestara. (MMN 4(19): 25-26)

Opis obilaska mariborskog groblja na kojem su pokopane mnoge sestre, između ostalih i prva časna majka s. Margareta Puher: „Tako smo ćutile susret nebesnika i zemnika. Ćutile jedinstvo i isprepletenost uloga! Ćutile smo kako nam dozivaju „ker naprej“ – samo naprijed, mi smo teže izdržale. Ćuvajte nam baštinu, budite nam budućnost.“ (MMN 4(19): 26) O završetku dana i odlasku iz Maribora stoji zapisano: „Spustila se noć nad Mariborom, a nikome se ne da kući: svakome ugodno u rodnoj kući! Okuražile smo se, napustile toplo krilo i uputile se u hladna

vozila i maglovitu noć, kako bi svaka ujutro bila na radnom mjestu. (...) Otići na izvore, otići k svojim doista osvještuje i osvježava, ulijeva neku novost, pouzdanje i volju. Ukorjenjuje, povezuje i jača sestrinstvo.“ (*MMN* 4(19): 27-28)

Postoje još brojni opisi putovanja i hodočašća, i svaki svjedoči o unuttarnjem, duhovnom, i vanjskom, najčešće financijskom, stanju Zajednice. Praksa osobnih pisanja doživljava s putovanja i slanja za provincijsko glasilo ostala je do dan danas.

3. Duhovno-religiozne pjesme

U duhovno-religioznim pjesmama najčešće se spominje osoba Isusa Krista, ali i Bog kao najveće dobro. *Molitva na La Verni 1981.* potpisana samo inicijalima (s. D.) oslovljava Boga kao velikoga, jakoga, svemoćnoga, sveznajućega. On je svet, istina, dobrotu, ljubav, milosrđe, pastir, branitelj, sigurnost, zaštita, mir, radost, veselje, nada, utjeha. Pjesma završava retoričkim pitanjem: A tko sam ja? (*MMN* 11(42): 29)

Redovnice svojim stihovima izriču najdublje osjećaje, pismom dotiču životna pitanja iz svoje percepcije. Primjer je pjesma *Vapaji bolne duše* kojom se izražava duboka odijeljenost od Božje ljubavi, ostavljenost u slabosti, iznemoglost uslijed životnih tegoba. Stihovi graniče sa sumnjom u Božju moć, ali zadnji redci otkrivaju moć križa: O Bože moj, koliko će dugo trajati noć ova, / Crna grozničava i besana, / Hoće li uskoro svanuti zora, / Hoće li duša dočekati boljih dana? / Zar je ljubav tvoja tako tvrda i surova, / Te sve ovo tražiš od svog malog stvora??? ... / Ipak čini mi se tamo u daljini sviće rujna zora. / U njenu svjetlu ugledah i prepoznah / Tajanstveni znak tvoga svetog Križa. (*MMN* 1(4): 17)

Česte su pjesme s izravnim religijskim motivima, ali s druge strane tematiziraju se i razne životne situacije, kao npr. u pjesmi *Nije lako* koju šalje s. Rikarda iz misija u Africi ili *Molitva da ne budem ograničena* u susretu s drugim ljudima. Također je puno stihova posvećeno Blaženoj Djevici Mariji. Već je u prvom broju napisana pjesma *Marija među nama*. Simbolizirala je početak nečega novoga što se stavlja pod Marijin zagovor. Očituje se zahvalnost Mariji što je pratila Zajednicu od početka, „od proljeća našeg bivanja“. Pjesmu je napisala prethodno spomenuta s. Antonija. Ona se Djevici Mariji obraća kao žena ženi, ali ne niječe njezinu zagovornu ulogu i Marijinu blizinu božanskome. (*MMN* 1(1): 2)

Mogu se pronaći također tekstovi pisani u stihu kao hvalospjevi gdje se riječima punim molitvenog zanosa očituju uvjerenje kako priroda

odražava božansku ljepotu. Pisani su prema uzoru na *Pjesmu bratu suncu* svetog Franje Asiškoga. U brojnim zapisima očituju se napori u održavanju rime, čak pravilne, ali i stiha: Velik si Gospode u zrakama sunca, / u kapima kiše, u vjetru s vrhunca, / mirisu ruže, u zelenilu trave, / velik si, Gospode, djela te ta slave (*MMN* 1(1): 12). Direktni motivi iz *Pjesme stvorova* označavanja zvijezda sestrama, a mjeseca bratom preuzeti su u kratkoj pjesmi o rođenju: Dijete se rodilo / i božanski osmijeh obasja zemlju. / Od radosti zatreptaše sestre zvijezde, / a brat mjesec zapjeva svečanu pjesmu. / I ljudsko se srce pokloni / pred tajnom ljubavi. (*MMN* 8(31): 11).

4. Prigodne pjesme

Lepršavost izraza na poseban se način očituje u prigodnim pjesmama. One su pisane najčešće uz pokladne priredbe, obljetnice, imendane ili blagdane u obliku čestitki. Iako su mnoge prigodne pjesme šaljive naravi, posebno one za poklade, ipak u sebi otkrivaju stvarnost pojedinca, ali još više stvarnost Zajednice. Prema zapisima u listu *Marija među nama* najviše takvih pjesama je slala s. Anđela Mišković. Pjesma u nastavku na komičan način oslikava stanje u Provinciji kada su mnoge redovnice napustile Zajednicu.

Nisu došle da se Bogu mole
Nego došle da završe škole.
Neka svrši više, neka manje
Onda vele da nemaju zvanje.

Drage sestre pa to nije šala
Zavjete je svaka obećala,
Dragom Bogu da će vjerna biti
I zavjete svoje izvršiti.

Pred zavjete nek se svaka pita
Koliko je odrekla se svita,
Majku Božju nek za savjet pita
Da što više odrekne se svita.

Majka Božja ona svakog boli
Pomoći će tko se njojzi moli,
Pod okrilje njeno nek se stavi
Da joj Sina nikad ne ostavi.

(s. Anđela Mišković, *MMN* 49(13): 36)

Zaključne misli

Književni, odnosno prozno-lirski pokušaji sestara svjedoče u prilog svjesnosti Zajednice kojoj pripadaju o važnosti pisane riječi. Osim očekivanih religioznih, javljaju se i motivi općeljudske i svezremenske tematike, čak i u onom egzistencijalističkom smislu. Vječna potraga i poslanje često iscrpe, a pisana riječ donosi smiraj. Odabrani tekstovi moguće da nisu najkvalitetniji izbor iz mnoštva, ali se njima nastojalo ukazati na šarolikost pisane riječi u listu *Marija među nama*, kao i na jednostavnost i malenost onih koje su tekstove slale.

O književno-estetskim elementima nije potrebno, ili se ne može govoriti. Može se kazati da se sestre stilom i jezikom te namjerom pokušavaju približiti pisanju literarnih tekstova. Ovi tekstovi su zabilješke najdubljih osjećaja bez ikakvih utjecaja vladajućih književnih tendencija. Zabilježene su zahvale, razgovori s Bogom, ali i briga o drugom i drugačijem. Međutim, i takve svjedoče da njegovanje lijepe (pisane) riječi nije isključivo povezano s razinom obrazovanja. Upravo svjesnost o trajanju teksta i ostavljanju svjedoka budućim generacijama nadvladava nedostatak nekih teorijsko-književnih elemenata.

Literatura i izvori:

Marija među nama, god. 1, 1971. br. 1

Marija među nama, god. 1, 1971. br. 2

Marija među nama, god. 2, 1972. br. 4

Marija među nama, god. 4, 1974. br. 1

Marija među nama, god. 5, 1975. br. 3

Marija među nama, god. 8, 1990. br. 4 (31)

Marija među nama, god. 13, 1983. br. 2 (49)

Marija među nama, god. 15, 1985. br. 3 (57)

Marija među nama, god. 15, 1985. br. 3 (57)

Marija među nama, god. 20, 1990. br. 3 (77)

Marija među nama, god. 42, 2012., br. 2(150)

Gavran, Ignacije. 1978. *Lucerna lucens? Odnos Vrhbosanskog ordinarijata*

- prema bosanskim franjevcima (1881-1975)*. Visoko: Naklada piščeva
- Gavranović, Berislav. 1935. *Uspostava redovite katoličke hijerarhije u Bosni i Hercegovini 1881. godine*, Beograd: Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu
- Karamatić, Marko. 1992. *Franjevci Bosne Srebrene u vrijeme austrougarske uprave 1878.-1914*. Sarajevo: Svjetlo riječi.
- Kordić, Smiljana, Natalija Palac. 1987. *Školske sestre franjevke. Povijest – poslanje – život*. Mostar, Sarajevo, Split: Hrvatske provincije Školskih sestara franjevki
- Mrvelj, Renata. 2011. *U domu Očevu*. Zagreb: Provincijalat Bosansko-hrvatske provincije Prečistog Srca Marijina
- Pandžić, Marija. Četiri desetljeća života od Marije. *Glas Koncila*. br. 9 od rujna 2011.
- Pravilo i život braće i sestara Trećega samostanskog reda sv. Franje i Konstitucije Kongregacije Školskih sestara franjevaka Krista Kralja*. 2010. Provincijalati hrvatskih provincija Školskih sestara franjevaka Krista Kralja. Zagreb.
- Šimundža, Drago. 2004. *Bog u djelima hrvatskih pisaca. Vjera i nevjera u hrvatskoj književnosti 20. stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska
- Mrežne poveznice:
- www.malaskola.org (pristupljeno 5. siječnja 2017.)
- www.ssf.hr (pristupljeno 5. siječnja 2017.)

Marija među nama – Provincial newsletter as an attempt at literary expression of Franciscan school sisters in Bosna

The paper primarily indicates a history of formation of the congregation of the Franciscan School Sisters of Christ the King and the Bosnian-Croatian province of the Immaculate Heart of Mary in Sarajevo, founded in 1942. The Second World War and the post-war period affected worst the congregation, where all the provinces suffered relatively heavy losses. The sisters of the Bosnian-Croatian province as a result of the repression of the communist authorities were not able to devote the proper charism: education, especially of the young and the poor. However, higher democratization of political regime in the 70th and 80th they increase their pastoral work. Very important role in the process of returning to the main charisma and its preservation had *Marija među nama* – a newsletter in the community. In some copies of that paper, among other things, are also numerous literary attempts sent by sisters from all over the province. These texts testifying in support of community awareness of the importance of the written word. Sisters in the circumstances did not have contact with the literary currents of the time, and not earlier ones. Therefore, this paper will not judge artistic value on record, nor will it be compared to literary achievements of that period, but it will make a formal and thematic analysis of texts.

Key words: *Congregation* of Franciscan School Sisters of Christ the King; Bosnian-Croatian Province of the Immaculate Heart of Mary; *Marija među nama*; literary texts; formal and thematic analysis of texts